

Econder |

International Academic Journal

[Econder], 2024, 8 (1): 81/96

Kapitalizm'de Sermaye Birikiminin Tarihsel Evrimi

&

The Historical Evolution Of Capital Accumulation In Capitalism

ADNAN DOĞRUYOL

Dr. Öğretim Üyesi, Sakarya Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi

İktisat Bölümü

adogruyol@sakarya.edu.tr

Orcid ID: 0000-0003-3017-6480

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types : Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received : 07.03.2024

Kabul Tarihi / Accepted : 27.06.2024

Yayın Tarihi / Published : 30.06.2024

Yayın Sezonu : Haziran

Pub Date Season : June

Cilt / Volume: 8 Sayı – Issue: 1 Sayfa / Pages: 81-96

Atıf/Cite as: Doğruyol, A. (T.Y.). Kapitalizm'de Sermaye Birikiminin Tarihsel Evrimi. Econder International Academic Journal, 8(1), 81-96. <https://doi.org/10.35342/econder.1448714>.

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by Hayrettin KESGİNGÖZ- KSU University, Kahrmanmaraş, 46000 Turkey. All rights reserved.

Özet

Kapitalist sistemin temelinde sermaye birikimi yatar. Kapitalizmin asıl hedefi kârını maksimize etmektir. Bu yüzden kapitalist sistemde sermaye birikimine engel olan durumlar krizlere yol açar. Bu krizler hem sistemin devamlılığını ve kendini yenilemesini zorlaştırır hem de sistemin içindeki çatışmaları ortaya koyar. Bu sebeple kapitalist sistemin hareketini devam ettirebilmesi için sermaye birikiminin durmaması lazımdır. Sermaye birikiminin kapitalist sistem içindeki rolü bu konunun ekonomi literatüründe en çok konuşulan konulardan biri olmasına sebep olmuştur. Gerçekten de sermaye birikiminin sonuçları, kapitalist sistemin sürdürülebilirliğini amaçlayan ekonomistlerin en önemli çalışma alanlarından birini oluşturur. Ayrıca sermaye birikimi, kapitalist sistemin bitmeyecek bir sistem olmadığını ve çökeceğini iddia eden ekonomistlerin kapitalist sisteme karşı kullandıkları önemli bir argümandır.

Anahtar Sözcükler: Sermaye Birikimi, Kapitalizm, Kriz

Abstract

The capitalist system is based on capital accumulation. The main goal of capitalism is to maximise profit. Therefore, situations that prevent capital accumulation in the capitalist system lead to crises. These crises both make the continuity and self-renewal of the system difficult and reveal the conflicts within the system. For this reason, in order for the capitalist system to continue its movement, capital accumulation must not stop. The role of capital accumulation in the capitalist system has caused this issue to be one of the most discussed topics in the economic literature. Indeed, the consequences of capital accumulation constitute one of the most important fields of study for economists aiming at the sustainability of the capitalist system. In addition, capital accumulation is an important argument used against the capitalist system by economists who claim that the capitalist system is not an endless system and will collapse.

Key Words: Capital accumulation, Capitalism, Crisis.

Giriş

Kapitalist Sistemin devamının sermaye birikimi ile mümkün olduğu bir gerçektir. Kapitalist sistemde sermaye birikiminin durması büyük krizlere sebep olur. Bu krizler kapitalist sistemin devamını ve kendini yeniden oluşturmasını engeller. Ayrıca sistemin içindeki sorunları da gözler önüne serer. Bu yüzden kapitalist sistemin hareketini koruyabilmesi için sermayenin üretimi ve birikimi devam etmelidir. Sermaye birikiminin kapitalist sistem içindeki yeri bu konunun ekonomi literatüründe en çok ele alınan konulardan biri yapmıştır. Gerçekten de sermaye birikiminin

sonuçları, kapitalist sistemin sürdürülebilirliğini hedefleyen ekonomistlerin en önemli çalışma alanlarından birini oluşturur. Bununla birlikte sermaye birikimi, kapitalist sistemin bitmeyecek bir sistem olmadığını ve çöküşünü kaçınılmaz olduğunu iddia eden ekonomistlerin kapitalist sisteme karşı kullandıkları önemli bir argümandır. Sermaye birikiminin tarihsel süreç içindeki gelişimi kapitalist sistemin kaynağı, ortaya çıkışı ve ilerlemesinde önemli bir rol oynar. Sermaye birikiminin geçmişten bugüne kadar yaşadığı değişim kapitalist sistemin doğuşu ve gelişimiyle uyumluluk gösterir.

1. KAPİTALİZM VE SERMAYE BİRİKİMİ

Kapitalizm bir ekonomik sistemin ismidir. Kapitalizm sözcüğü, tarihsel süreç içinde farklı anlamlarda kullanılmıştır. Sözcüğün kökenindeki kapital (sermaye-anamal), emek gerektiren ve pazara çıkarılabilen ürün demektir. Sözcükteki -izm eki ise sözcüğe farklı anlamlar katmaktadır. Kapitalizm bazen bir teoriyi, bir doktrini, bir düzeni, nesnelere bir bakış açısını belirtirken bazen de bir ideolojiyi belirtir. Kapitalizm sözcüğüne yüklenen bu soyut anlamlar kapitalizmin farklı tanımlarının oluşmasına sebep olmaktadır. Genel olarak benimsenmiş bir tanıma göre kapitalizm, üretim araçlarına sahip olan kişi veya kişilerin geniş çapta üretimi organize etmesidir. Bu kişi veya kişiler, biriktirdikleri sermaye ile hammadde ve makine alır ve işçi çalıştırırlar. Bunlarla, sarf ettiklerinden daha çok zenginlik üretir ve böylece kâr elde ederler (Talas, 1974: 51-52).

Kapitalizm tarihi bir sistemdir. Bu tarihi sistemin ortaya çıkışının 15. yüzyıl sonrası Avrupa olduğu; sistemin zamanla, 19. yüzyıl sonlarına kadar tüm dünyayı kapsayacak şekilde mekanla da büyüdüğü; bugün de hala tüm dünyayı sardığı düşüncesiyle kapitalizm şöyle de tanımlanabilir: Tarihi kapitalizm temel ekonomik etkinlik içinde geçerli olan ya da öne çıkan ekonomik hedefin ya da kuralın sınırsız sermaye birikimi olduğu o somut, zamansal olarak sınırlı, mekânsal olarak sınırlı, bütünlüklü üretim etkinlikleri alanıdır (Wallerstein, 2020: 16).

Kapitalizmin temel özellikleri birbiriyle bütünlüklü bir sistem meydana getirmektedirler. Bu özellikler aşağıdaki gibidir (Bremond ve Geledan, 1948:8):

- Temel üretim araçlarının sahipliği ve alışverişi özeldir. Bu sayede sistem, kapitaliste ekonomik yapılar üzerinde eylem ve seçim hakkı tanımaktadır.
- Kapitalizmde ekonomik etkinliğe yön, amaç gösteren ve ekonominin ana yönlerini saptayan bir güdü çeşidi vardır. Bu temel güdü kazançtır.
- Üretilen şeylerin çoğu eşyadır. Üretimin amacı, doğrudan bir tüketim değil, takastır. Eşya, pazarda alınmak için üretilir.
- Kapitalizm üretim araçlarına sahip işletmecilerin rolüne dayanan bir ekonomik sistemdir. Kapitalizmde piyasa düzeni ve bu düzene bağlı bir fiyat oluşum

sistemi bulunmaktadır. Sistemde bireyler satmak, almak ve kendi menfaatlerine en uygun sözleşmeler yapmakta özgürdür.

- Kapitalizmde sermayenin rolü önemlidir. Sadece sermaye olarak değil aynı zamanda bu sermayenin oluşturduğu etkinin mevcudiyeti ve ekonomiye yön vermesi gerekir. Ayrıca kapitalizmde sermaye bir gelir kaynağı konumundadır (kâr, rant, faiz).
- Kapitalist sistemde nüfusun önemli bir bölümü emeğini bir ücret karşılığında verir.
- Kapitalizmde, kendi mantığı içinde işleyebilmesi için uygun şartları oluşturacak hukuki-iktisadi bir düzenleme vardır (liberalizm, bireycilik, özel mülkiyet, miras, sözleşme özgürlüğü, vb....)"

Kapitalist sistemin ortaya çıkışından önce, insan ekonomik faaliyeti sadece hayatta kalmak ve temel ihtiyaçlarını karşılamak için bir araç olarak görürdü. Bu bakış açısına sahip "doğal insan", kapitalizm öncesi dönemlerde ekonomik ilişkilerin temelini oluştururdu. Kapitalist sistemin egemen olmasıyla birlikte, bu ilkel ve saf bakış açısı yerini sermaye birikimine bıraktı. Kapitalist sistem, rasyonel bir bakış açısı ve nicel hesaplamalar ile her şeyi kâr maksimizasyonu amacına bağladı (Dobb, 2007:6-7). Bu bağlamda, sermaye birikimi, kapitalist sistemin işleyişi için olmazsa olmaz bir unsur haline geldi. Maddi ve sembolik açıdan ekonominin toplum üzerinde egemen olduğu bir düzen olan kapitalizmin temelini, sermaye birikiminin özerk ve ana hedef haline gelmesi oluşturur (İnsel, 2004:61).

2. FEODALİZMİN ÇÖKÜŞÜ VE KAPİTALİST SİSTEMİN DOĞUŞU

Feodalizm, kapitalizmin öncüsü olan ve asil toprak sahiplerinin egemenliğine dayanan bir toplumsal düzendir. Köleci toplumun çöküşüyle beraber ortaya çıkan feodalizm, tarıma dayalı bir toplumdur ve bu toplumda köle emeğinin yerini serf emeği almıştır. Feodal toplumun temelini oluşturan üretim ilişkileri, feodal beyin toprak üzerindeki mutlak mülkiyet hakkı ve serf üzerindeki sınırlı hakimiyetine dayanır. Serfler, köle ve özgür insan arasında bir konumdadır. Toprak üzerinde mülkiyet hakları olmasa da kullandıkları üretim araçları kendilerine aittir. Serfler, ettikleri topraktan hem kendi geçimlerini sağlarlar hem de feodal bey için belirli bir süre çalışırlar. Bu açıdan bakıldığında, serfler geçimlerini sağladıkları küçük toprak parçasının sahibi sayılabilirler (Eaton, 1990:26). Feodal toplumda üretim, angarya ve faiz ekonomisi olmak üzere iki temel biçimde gerçekleşir. Bu iki üretim biçiminde ortak olan bazı özellikler şunlardır (Zagalov ve diğerleri, 1976:105):

- Bağımlılık: Serfler, feodal beye karşı kişisel bir bağıllık içindedirler. Bu bağıllık, sadece toprağa değil, aynı zamanda feodal beye de bağıllık anlamına gelir.
- Toprak Sahipliği: Feodal Bey, işletilen tüm toprağın mutlak sahibidir. Serfler, bu toprakları beye bağlı olarak kullanırlar.
- Kişisel Kullanım: Serflerin, kendi geçimlerini ve ailelerinin ihtiyaçlarını karşılamak için kullanabilecekleri küçük bir toprak parçası vardır.
- Üretim: Tüm tarımsal üretim, serflerin emeği ve kendi sahip oldukları basit araçlarla gerçekleştirilir.
- Artı-Ürün: Feodal Bey, serflerin emeğini ve ürettiklerini sömürerek artı-ürün elde eder.

Angarya ve faiz ekonomisinin ortak özelliklerine ek olarak, her birinin kendine özgü bazı farklılıkları da vardır. Angarya ekonomisinde, feodal mülkiyetteki tüm topraklar ikiye ayrılır (Zagolov ve diğerleri, 1976:106). Bir kısmı feodal beye aittir ve burada tarımsal ürünler, serflerin emeği ve araç-gereçleriyle üretilir. Üretilen ürünler tamamen feodal toprak sahibine aittir. Serfler, feodal beyin toprağında "artık emek" harcar ve "artık ürün" üretir. Ayrıca, haftanın belirli günlerinde feodal bey için karşılıksız çalışmak zorundadırlar. Bu durum, feodal toplumda en temel sömürü biçimidir. Sömürü olgusu ve boyutu gizlenmez, aksine kilisenin de desteğiyle meşrulaştırılır. Toprağın diğer kısmı ise serf toprağı veya serf payı olarak adlandırılır. Serfler, bu toprak üzerinde kendileri ve ailelerinin geçimini sağlamak, yıpranan üretim araçlarını onarmak ve yenilerini üretmek için gerekli olan ürünleri üretirler.

Feodalizmde iki temel üretim sistemi mevcuttur: angarya ve faiz ekonomisi. Faiz ekonomisinde topraklar köylülere dağıtılır ve üretilen ürünün bir bölümü feodal beye faiz olarak verilir. Geri kalan kısım ise köylülerin geçimini sağlamak, işgücünü yeniden üretmek ve üretim araçlarını onarmak için kullanılır. Feodalizmin temel ekonomik kanunu, feodal beyin serflerin emeğiyle ürettiği artık ürüne "feodal toprak rantı" adı altında el koymasındadır (Zagolov ve diğerleri, 1976:109). Feodal toplumda üretim, yerel nüfusun ihtiyaçlarını karşılamak içindir ve tüketim ve kullanım odaklıdır. Ancak üretilen ürünün bir kısmı feodal beyler tarafından lüks tüketim için satılır. Zamanla ticaret ve ulaştırmanın gelişmesi üretici güçleri harekete geçirir ve kentlerin gücü artar. Üretim, değişim amacıyla yapılmaya başlar ve bu yeni üretim biçimi, kişisel emek ve üretim araçlarının özel mülkiyeti üzerine kurulur (Nikitin, 1990:39). Tüccarların elinde büyük servetler birikir ve sınıf çatışmaları yoğunlaşır. Tüm bu gelişmeler, feodalizmin sonunu hazırlamaya başlar.

Feodalizmin çöküşü, bir dizi içsel çelişkinin etkisiyle gerçekleşti. Bu çelişkilerden en önemlileri şunlardır (Eaton, 1990:61):

- Artık Ürün Çelişkisi: Feodal beyler, serflerin emeğini sömürerek artan bir rant elde etmeye çalışırken, serfler ise bu sömürüye karşı direniyor ve daha iyi yaşam koşulları için mücadele ediyordu. Bu durum, feodal beyler ve serfler arasındaki çelişkiyi derinleştiriyordu.
- Feodal Beyler Arasındaki Çelişki: Feodal beyler, toprak ve güç için sürekli birbirleriyle savaş halindeydi. Bu iç savaşlar, feodal sistemi zayıflatıyor ve merkezi otoriteyi sarsıyordu.
- Feodal İktidar ve Yeni Ekonomik Güçler Arasındaki Çelişki: Ticaretin gelişmesi ve kentlerin büyümesiyle birlikte, tüccarlar ve kentli kapitalistler yeni bir ekonomik güç haline geldi. Feodal iktidar, bu yeni gücü kontrol altına almak isterken, tüccarlar ve kapitalistler ise feodal sistemin katı kurallarından kurtulmak için mücadele ediyordu.

Faiz ekonomisinde, serfler feodal beye verdikleri faiz oranını belirleme özgürlüğüne sahip değillerdir. Bu oran, feodal beyin ihtiyacına, serflerin üretim kapasitesine ve piyasa koşullarına bağlı olarak değişir. Faiz oranı yükseldiğinde, serfler daha fazla ürün vermeye zorlanır ve kendi payları azalır. Düşük faiz oranlarında ise, serfler daha az ürün verir ve kendi payları artar. Faiz ekonomisinde, serfler feodal beye verdikleri ürünün karşılığında herhangi bir hizmet alamazlar. Bu sebeple, faiz ekonomisi, angarya ekonomisine göre daha az sömürücü bir sistem olarak değerlendirilebilir. Ancak, faiz ekonomisi de serflerin özgürlüğünü kısıtlar ve onları feodal beye bağımlı hale getirir. (Zagalov vd. 1976, 100-105; Eğilmez, 2019).

Feodalizmin çöküşü, artan çelişkilerden doğan tarihsel bir zorunluluktur. Toprağın tek zenginlik kaynağı olduğu ve sosyal ilişkilerin toprak sahipliği üzerine kurulduğu bir ortamda, ticaretin gelişmesi ve ihtiyaçların artması feodal düzenin sosyal yapısını kökten değiştirdi. Gözde'ye göre (2000:75), artan ticaret ve ihtiyaçlar, feodalizmin katı kurallarına uymaz hale geldi. Bu durum, feodal sistemin çürümesine ve yeni bir sosyo-ekonomik sistemin doğmasına yol açtı. Haynes (1999:1) ise bu değişimi, toprak sahibi sınıfın egemen olduğu bir toplumda değişim için bastırılan güçlere atfeder. Bu yeni sistem, kapitalizm olarak adlandırılır. Kapitalizm, üretim araçlarının özel mülkiyeti ve kâr odaklı bir ekonomiye dayanır. Feodalizmin aksine, kapitalizmde sosyal ilişkiler toprak sahipliği yerine serbest piyasa ve ticari işlemler üzerinden belirlenir.

Feodalizmin çöküşü, yeni kıtaların keşfi ve buralardan elde edilen değerli madenlerle birlikte parasal ekonominin gelişmesine yol açtı. Para bolluğu, yüksek fiyatlar ve artan ticaret, "ticari kapitalizm" olarak bilinen kapitalist sistemin ilk aşamasını oluşturdu. Talas'a göre (1974:53-54), kapitalistler paranın sunduğu avantajlardan daha

fazla yararlanmak için kredi sistemini kurumsallaştırdılar ve yaygınlaştırdılar. Bu sayede, ülke içi ve dışı ticaret para ekonomisiyle birlikte genişledi. Parasal ekonomideki bu gelişmeler, kapitalist sistemin de gelişmesine ivme kazandırdı. Kapitalist sistemin gelişmesiyle birlikte sermaye birikimi hızla arttı ve kâr olgusu meşru kabul edildi. Ticaretin genişlemesi ve sermaye birikiminin artması, emeğin satın alınması veya kiralanması sürecini başlattı. Değer para ile ölçülmeye ve servet, başarının göstergesi olarak kabul edilmeye başladı. Bu ekonomik değişimler, "merkantilizm" olarak bilinen ekonomik düşüncenin temellerini oluşturdu.

3. MERKANTİLİZM VE SERMAYE BİRİKİMİ

Feodalizmin çöküşü ve Sanayi Devrimi arasındaki dönem, siyasi ve ekonomik alanda önemli değişimlerin yaşandığı bir geçiş dönemidir. Bu dönemde ulusal ve merkezi devletler kurulmuş, ticari kapitalizm gelişerek sermaye birikimi ve piyasa ekonomisi için zemin hazırlamıştır. Kazgan (1978:26)' a göre, bu dönemin belirleyici düşünce akımı merkantilizmdir. Merkantilizmin ortaya çıkışına zemin hazırlayan ekonomik ve sosyal koşullar Turanlı (2000:27-28) tarafından şu şekilde özetlenmektedir:

- Tarımsal Üretimde Değişim: Tarımda yeni tekniklerin kullanımı geleneksel şehir ekonomisini zayıflatır. Fazla ürün üretenler, ürünlerini satmak için pazara yönelir. Tarımsal üretim piyasa odaklı hale gelir ve artan kâr imkânı bireyselliği teşvik eder. Bu durum, daha ileri bir değişim sisteminin temelini oluşturur.
- Şehirleşme ve Merkezi Devletlerin Oluşumu: Şehir nüfusunun artması, ticari faaliyetlerin sınırlarını genişletir. Bu durum, merkezi iktidara sahip büyük devletlerin ortaya çıkmasına yol açar.
- Devlet ve Ticaret: Feodal beylerin yerini alan devlet, dış ticaretle uğraşanlara ayrıcalıklar ve tekelleşme imkânı tanır. Yeni oluşan devletlerin gelir kaynağı ticaret olduğu için devlet, ticaretin gelişmesini teşvik eder.
- Merkezi Otorite ve Yeni Düzen: Merkezi devlet, eski düzeni yıkararak devlet otoritesine dayanan ve sermaye birikimine odaklanan yeni bir düzen kurar.

Merkantilizm, ticari kapitalizmin temel ilkelerini ve ideolojisini yansıtan bir politik ve ekonomik sistemdir. Merkantilist düşünce, zaman ve mekândan bağımsız olarak bazı genel ilkelere sahiptir (Ölmezogulları, 2003: 44-46). Merkantilizm, bir ülkenin zenginliğini ve gücünü dış ticaret fazlasıyla doğrudan ilişkilendirir. Ulusal ekonominin önemini kavrayan merkantilistler, devletin ulusal serveti maksimize etmek için ekonomik hayata müdahale etmesi gerektiğini savunur. Altın ve gümüş gibi değerli madenler, merkantilist görüşe göre bir ülkenin siyasi ve ekonomik gücünün temel kaynağıdır. Bu nedenle, dış ticaret fazlası vererek bu madenlerin ülkeye girişinin sağlanması nihai amaç olarak görülür. Devlet, bu hedefe ulaşmak için gerekli tüm adımları atmalıdır. Merkantilizme göre ithalat en aza indirilmeli, ihracat

ise teşvik edilmelidir. Elde edilen ihrac fazlası altın ve gümüşe dönüştürülerek ülke içinde tutulmalıdır. Merkantilistler, yüksek fiyatların ihracatı zorlaştıracağını ve ithalatı teşvik edeceğini göz ardı ederek, kârın yüksek olması için ülke içinde fiyatların yüksek tutulması gerektiğini savunur.

Merkantilizm, milliyetçiliği içeren bir ekonomik sistemdir. Merkantilist, kendi ülkesini diğer tüm ülkelerden üstün kılmak ister. Bir ülkenin refahı, diğer ülke ya da ülkelerin yoksullaşmasıyla elde edilebilir. Merkantilistler, bunu başarmak için güçlü bir devlet desteğiyle sömürgecilik yaparlar. Merkantilist çağ, sömürünün farkına varılan çağdır (Selik, 1988:129). Sömürü, ülke dışındaki kaynaklara el koymak şeklindedir. Esas sömürü aracı budur ve el koyulan fazla değer, çoğunlukla yabancı ülke insanların çalışmalarının sonucudur. Bu şekilde sağlanan sermaye birikimi, sanayi kapitalizmi döneminde, dış sömürü imkanlarından faydalanmaya devam ederken, aynı zamanda ülkenin kendi insanların emeğini daha fazla sömürmeye yönelir. Bununla birlikte, çocuk işçiliği ve ücretin çok az olması, sömürünün başka yönleridir. Ayrıca merkantilist çağ, sermayenin her yoldan toplandığı, büyük kazançlar elde etme gayretiyle toplumun ekonomik ve sosyal yapısının değişip sanayi kapitalizminin şartlarının oluştuğu ve geliştiği bir çağdır.

Merkantilizm, bir ülkenin serveti ya da zenginliğiyle dış ticaret bilançosu arasındaki ilişkiye önem veren bir ekonomik düşünce biçimidir (Heckscher, 1935). Merkantilizme göre, bir ülkenin zenginliği, sahip olduğu altın, gümüş gibi değerli madenler veya ticari değer ile ölçülür (Magnussen, 2003). Bu nedenle, merkantilistler, ihracatı artırıp ithalatı azaltarak, değerli madenlerin ülkeye girişini sağlamaya ve ülkeden çıkışını engellemeye çalışırlar. (Vaggi, 2003). Merkantilizm, aynı zamanda devletin ekonomide korumacı bir rol oynamasını savunur. Devlet, yerli üretimi desteklemek, rekabeti artırmak, nüfusu artırmak, sanayileşmeyi teşvik etmek gibi politikalar izleyerek, ulusal zenginliği maksimum kılmayı amaçlar. Merkantilizm, 16. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar Avrupa'da etkili olan ve sömürgecilik ile yakından ilişkili olan bir ekonomik doktrindir. Merkantilizm, sanayi devrimi ile yerini klasik liberalizme bırakmıştır

Kısaca, Merkantilizm, devletin kontrol ettiği ticaret aracılığıyla yapılan bir sömürü düzenidir ve sanayi kapitalizmin başlangıcında büyük bir rol sahibidir (Dobb,2007:189). Ayrıca Merkantilizmi sona erdiren nedenler, Laisser-faire ilkesine dayalı sanayi kapitalizmin ortaya çıkmasını da hızlandırır. Teknolojik gelişme ve artan dış ticaret, ticaret kapitalizminden sanayi kapitalizmine geçişin en önemli hızlandırıcılarıdır. Ticaret kapitalizminin ideolojisi olan Merkantilizm, sanayi kapitalizminin ideolojisini ifade eden liberalizmin zıttıdır.

4. FİZYOKRASİ VE SERMAYE BİRİKİMİ

Fizyokrat düşünce sistemi, "doğal düzen"i esas alarak bu düzenin insanlık için en uygun yol olduğunu öne sürer ve bu doğal düzen dahilinde iktisadi olayların kendi haline bırakılması gerektiğini iddia eder. Bu noktadan yola çıkarak da Merkantilist sisteminin ülkeye faydalı olmadığına ve devletin karışmasının yanlış olduğuna ulaşır. Fizyokratların "doğal düzen" anlayışı liberal düşüncenin ilk temel unsuru olur. "Laissez faire, laissez passer" felsefesi, gerçekten de doğal düzenin bir yansıması olarak kabul edilebilir, çünkü bu düzen, doğanın kendi kuralları ve işleyişi ile belirlenir. Bu felsefe, doğal düzenin ve içinde bulunduğu alanın belirleyici güçlerinin etkisi altında var olan bir anlayışı temsil eder. Bu dönemde, ekonomik kavramlar belirgin bir şekilde ön plana çıkar ve iktisadi düşüncede benzersiz bir öğreti yeşermeye başlar. İktisadi düşüncede bambaşka bir öğreti ortaya çıkar: Klasik iktisat. Bu öğreti, fizyokratlardan devraldığı liberalizmi Neoklasiklere, oradan da günümüzün Keynes sonrası iktisadi düşüncesine aktaran zincirin bir parçasıdır (Çavdar, 2003:85). Tarihsel süreçte, üretici ile üretim aracı arasındaki bütünlük bozulduğu için sermaye ve emek çatışır. Bu ayrışmayla sermaye kavramı ve sermayeye bağlı sorunlar iktisat teorilerinin konusu olur. Emek ile üretim araçlarının ayrılması sermaye kavramının tanımlanmasında ana etkidir. Sorun, bu noktada, sermayenin, üretim araçları sahipliğinden koparılan emek ile üretimde nasıl birlikte olduğu ve yeniden oluştuğudur. Bu evrimle birlikte, değer kaynağının artık değişim değil, üretim olduğu teorik seviyede incelenmeye başlar. (Kepenek, 1976:105). Fizyokratlar, artık yaratan üretim işlerinin sadece tarımsal üretim olduğunu bunun doğal sonucu olarak da sadece tarımda çalışan emeğin verimli olduğunu ve tarımda kullanılan sermayenin etkili olacağını savunurlar. Fizyokratlara göre tarım haricindeki iş alanların da kullanılan sermaye artık değer oluşturmasına yardımcı olmaz.

5. SANAYİ DEVRİMİ VE LİBERAL KAPİTALİST SİSTEMİN YÜKSELİŞİ

Kapitalist sistemde sanayileşme kendi başına gelişen bir süreç değildir. Sermaye toplanması, büyük pazarların meydana gelmesi, geniş hammadde kaynaklarına erişilmesi ve makinenin icadı sanayileşme sürecini ivmelendiren önemli faktörlerdir. Mali alanda gerçekleşen gelişmeler kredi kullanma ve bankacılık işlemlerinde olağanüstü bir hacim artışı yaratır. Böylece, kapitalist sistemin dinamik niteliği olan sermaye toplanmaya başlar ve bilimsel keşiflerin sanayiye uyarlanması için gerekli finansman elde edilir. Sanayi devrimiyle sermayenin ticaretten sanayiye geçmesi kapitalist sınıfı durdurulamaz bir kuvvete kavuşturur.

Genel olarak Sanayi Devrimi, el tezgâhı ve zanaat üretiminin yerini makinelerle donanmış fabrika üretiminin alması ve organik enerjinin yerini büyük ölçüde buhar gücünün vermesidir (Talas, 1974:64). Bu yeni üretim sürecinde üretim yeni metotlarla

ve toplu olarak yapılı ve makine, üretim sürecinde giderek insanın konumunu alır. Makineleşmeyle birlikte üretim içinde iş bölümü ilerler ve uzmanlaşma rahatlar. Ayrıca loncalar çöker ve birçok meslek batır. Yeni teknik ve iş bölümü bir yandan bireysel verimi diğer yandan toplam üretimi büyük ölçüde yükseltir. Bu süreç, ticari kapitalizmin iktisadi düşüncesi merkantilizme tepki olarak ve sanayi kapitalizmin sözcülüğünü yapan iktisadi öğretinin yani Liberal kapitalist sistemin gelişmesini sağlayan etmenler arasında, bu sistemin temel ilke ve idealleri önemli bir rol oynar. Bu sistemdeki kapitalist sınıf, kendi faaliyetlerini kısıtlayacak her türlü duruşa karşı çıkar. Temel inançları arasında rekabet ortamının sağlanması ve devlet etkisinin minimum seviyeye indirilmesi bulunur.

Ekonomik ve sosyal alanda tam bir özgürlük içinde gelişen liberal kapitalist sistem temelde uyum sağlaması zor sorunları da yanında getirir. Sanayi Devrimi’yle birlikte ülkelerde toplanmış olan sermaye hem kişilere hem de uluslara büyük güçler verir ve yaşam standardını önemli derecede arttırır. Sanayileşme, kapitalist ülkelerle diğer ülkeler arasında büyük farklılıklara yol açar. Bu farklılıklar eski sömürgelerin daha büyük ölçüde iktisadi sömürüye maruz kalmalarını; sanayileşecek kadar ilk sermaye toplanmasına sahip olmayan ülkelerin de yarı-sömürgeleşmelerini doğurur bu farklılıklar, eski sömürge ülkelerinin daha fazla iktisadi sömürüye maruz kalmasını ve ilk sermaye birikimini sağlayacak düzeyde sanayileşmeyen ülkelerin yarı-sömürgeleştirilmesini beraberinde getirir (Çavdar, 2003:57). Sanayi devrimi, üretim tekniklerine kattığı yeniliklerin yanında, ekonomik alanda birçok sorunu da peşinden çeker. Örneğin; makineleşmenin üretimde ortaya çıkardığı sürekli artış dönemsel aşırı üretim krizlerine neden olur.

Özgürlükler içinde gelişen, Liberal kapitalist sistem, paradoksal bir şekilde, milyonlarca insan temel ihtiyaçlarını bile karşılayamaz hale gelir ve üretim bu kesimlere ulaşamaz duruma gelir. Bu sistem, tam serbestlik içinde oluşan gelir düzeylerini desteklemez; aksine, fazla üretim ve tüketilemeyen mal krizi gibi yapısal sorunları da beraberinde getirir. Bu sorunlara kötü çalışma koşulları, düşük ücretler, artan sınıf ayrımları ve çatışmalar, yaratılan zenginliğin adil şekilde dağıtılamaması ve gelir adaletsizliği gibi önemli meseleler de eklenir. Bu durum, liberal kapitalist sistemin temel felsefesi olan "Laisser faire"yi sarsar.

6. I. DÜNYA SAVAŞI VE “LAISSER FAIRE” FELSEFESİNDEN İLK SAPMALAR

Kapitalizm, olgunlaştığı ve ilerlemesinin en üst seviyesine, doruk noktasına, ulaştığı anda olgunlaşma döneminde kazandığı yapı ile çözümleyemeyeceği sorunlarla yüz yüze gelir (Maillet, 1983:162). Ulusların ekonomik açıdan birbirine bağılıkları çoğalır ve bir uluslararası bağımlılık hali ortaya çıkar. Bu bağımlılığa rağmen, Kapitalist

lkeler arasındaki ticaret, silahlanma yarışı, sömürgecilik ve nüfuz bölgeleri konusundaki çatışmalar sürekli olarak artar. Bu çekişmeler öncelikle "batı" dışı coğrafyaların ve toplumların sömürgeleştirilmesi mantığına dayanır. Sömürgecilik, sadece ekonomik değil, aynı zamanda ideolojik ve kültürel bir değişime de zorlanan sömürülen coğrafyalar için bir gerçekliğe dönüşür. Bu durum, kapitalist sistemin kaynak birikimi sürekliliğine hizmet etme amacını taşır. (Türkay, 2004:1). I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesinde, sömürge alanlarının yeniden paylaşılması ve iktisadi çatışmaların çözülmesi için kapitalist ülkelerin rolü büyüktür.

I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle birlikte, kapitalist ülkeler arasında olan rekabete dayalı iletişim, askeri çatışmalara dayalı bir ilişki sistemine dönüşür. Savaşın başlamasıyla birlikte, kapitalist sistem savaşın devamını sağlamak için hazırlıklara başlar. Bu dönemde iktidar, sosyal yaşama ve ekonomiye etki etmeye başlar, bu etkiler, Laisser faire felsefi düşüncesinden ilk ayrılıkların belirtilerini oluşturur. Savaşın yarattığı zorluklar ve sıkıntılar, hkmetleri ekonomiye daha fazla müdahale etmeye zorlar. Savaşın finansal ve parasal gereksinimlerini karşılamak için vergi ve borçlanma imkanları yaygın bir Şekilde kullanılır (Talas, 1974:59).

Savaşa giren birçok ülke, büyük maddi zararlarla karşı karşıya kalır. Savaşın sona ermesiyle, yıkılan yerlerin yeniden inşası, savaş borçları, Almanya'nın yaşadığı enflasyon ve Rusya'nın sosyalist ekonomik sistemine geçişi gibi faktörler, dünyanın genel bir düzen güncellemeye çalışmasının temel Őartlarını oluşturur. Savaşın ardından, kapitalist sistemden kopan farklı siyasi sistemler ortaya çıkar. Faşist ve Nasyonal-Sosyalist gibi sistemlerin yükselişi, Kapitalizmi uluslararası bir nitelikten ulusal ve müdahaleci bir kimliğe dönüştürür. Ekonomide yaşanan kriz, durgunluk ve gerileme sonucunda, görünmeyen elin yerine hükümetlerin açık, iyileştirici ve düzenleyici önlemleri almaya başlaması dikkat çeker. Özellikle 1929 Ekonomik Krizi, liberal kapitalizmden müdahaleci kapitalizme geçişin bir işareti olarak kabul edilir.

7. 1929 BÜYÜK BUNALIMI

Kapitalist toplanma süreci I. Dünya Savaşı'ndan II. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar uzanan bir yapısal kriz süreci geçirir. Bu süreç iki dünya savaşının yanında, kapitalizmin büyük krizi olarak adlandırılan 1929 Krizi'ne de Őahitlik eder (Aydın, 1999:1). Daha önce yaygın olmayan ve konjonktürel nedenlerden kaynaklanan krizler yaşayan kapitalist sistem, 1929 yılında ciddi bir depresyon geçirir. Bu depresyon yapısal ve yaygın bir nitelikte olur. 1929 Krizi, Avrupa lkelerinin aksine I. Dünya Savaşı'ndan güçlenerek ayrılan ve uluslararası borç alan bir konumdan borç veren bir konuma gelen ABD'de, New York Borsası'nın çökmesiyle patlak verir.

1929 yılının ekim ayında New York'ta, kapitalist yapının borsalarda yarattığı spekülasyon doruk noktasına ulaşır ve durdurulamaz bir hâl alır. Spekülasyonun etkisiyle bankalardan yüksek faizlerle krediler alınır, tahvil ve hisse senetleri alınır. Ancak kısa bir süre sonra durum değişir; ani bir likidite gereksinimi, borsalara satışa sunulan aşırı miktardaki hisse senedi ve tahvilin birikmesine neden olur (Talas, 1974:67). New York Borsası'nda 24 Ekim 1929'da yaklaşık 13 milyon dolarlık tahvil ve hisse senedi satılamamasından dolayı yaşanan bir mali kriz oluşmuştur. Bankalar, önemli miktarda hisse senedi satın almış olmalarına rağmen, krizi çözemezler; aksine, bu durum bankaların iflasına yol açar ve kriz daha da derinleşir. ABD'de başlayan bu kriz, kısa bir sürede tüm dünyaya yayılır.

1929 Krizi'nin yaygın, derin ve sürekli bir niteliği olması, ekonominin doğal bir dengeye kendi kendine ulaşamadığını açıkça gösterir. Bu büyük yıkıma yol açan kriz, devlet etkisinin ve güncel ekonomi politikalarının zorunlu hale getirilmesine sebep olur. Kapitalist sistemin tarihindeki en şiddetli ve en acı dolu krizlerden biri olan 1929 Krizi, kapitalist mekanizmaların işleyişindeki sorunları vurgular (Maillet, 1983: 163). Kapitalizmin ana felsefesi olan ve yıkılması zor gibi görünen Laissez-faire, krizi çözümlenmekte başarısız olur ve sonuç olarak yerini Keynes'in Genel Teorisi'ne bırakmak zorunda kalır.

İnsan doğasıyla aklına en uygun olduğu kabul edilen, değiştirilmemesi gereken ve hayatta tutulması gereken bir toplumsal sistem olarak tarih boyunca sunulan (Yörükoğlu, 1994: 1) kapitalist sistemin içinden çıkan her iktisadi akımın temel amacı, o dönemin özelliklerine uygun olarak sistemi daha etkin hale getirecek çözümler bulmaktır. Bu iktisadi akımlar, genellikle kapitalizmin çelişkilerini görmezden gelir ve sadece sistemin aksaklıklarını örtmeye çalışır. Keynes'in Genel Teorisi de bu durumu bozmaz ve II. Dünya Savaşı sonrasında 1970'lere kadar, kapitalist sistemin kurtuluş reçetesi olarak kabul edilir.

8. II. DÜNYA SAVAŞI VE SONRASI

II. Dünya Savaşı, 1929 Krizi'nin ekonomik ve sosyal yıkımları tamir edilmeden patlak verir. II. Dünya Savaşı'nın ekonomik yaşam açısından önemli sonuçları belirir (Talas, 1974:60): Ulusal kalkınmacılık akımlarının gelişmesinin sonucunda sömürgecilik akımları ortadan kalkar. Sosyalist sistem genişler, fakat bunun yanında planlı ve karma özellik taşıyan yeni ekonomi politikaları da ortaya çıkar. Bu yeni gelişmelerin bir sonucu olarak kapitalist sistem saflığını büyük ölçüde kaybeder ve müdahaleci ve düzenleyici niteliğini elde eder.

1929 Krizi'nden çıkma çabaları, teknolojik ilerlemeler, II. Dünya Savaşı'nın neden olduğu tahribatın onarılma çabaları, sermayenin üretim sürecindeki ulusallaşmanın, uluslararasılaştırılması ve savaş öncesi ve sonrasında artan sermaye-emek çatışması gibi etmenler, kapitalist sistemi yeni düzenlemelere zorlar. II. Dünya Savaşı bittikten sonra, sermaye birikimi büyüme dönemine girer ve bu geçiş döneminde kapitalist ülkeler, ekonomik yıkımları önlemek için Keynesyen talep politikalarını uygular. Keynesyen talep politikaları, ekonomik istikrarın sağlanması için devlete etkin bir rol tanır ve bütçe gelir ve giderlerinin değiştirilmesi yoluyla toplam talep düzeyini artırırken işsizlik sorununu da çözmeye yardımcı olur (Başkaya, 1999:86).

Keynesyen talep politikaları, ekonomik gelişme sürecindeki rolü oldukça önemlidir ve bu büyümeyle birlikte kapitalistler arasında artan zenginliğin bir bölümünün vergilendirilerek tekrardan dağıtılacağını öngörür. Bu düşünce, Refah Devleti'nin doğuşuna yol açar. Sözde amaç, adaleti sağlamak olsa da asıl hedef, sistemin sömürülen emeğin mücadelesini engellemek istemesidir. Kapitalist sistemin bu yeni kimliği, 70'li yıllara kadar etkisini sürdürür.

9. 1970'LERDEN GÜNÜMÜZE

II. Dünya Savaşı sonrasında 70'li yıllara kadar kapitalist ülkelerde yaşanan hızlı bir ekonomik büyüme ve sermaye birikimi süreci, sistemin iç çelişkilerinin artmasıyla birlikte kriz belirtilerinin ortaya çıkması nedeniyle yavaşlama eğilimine girer. Talep ağırlıklı Keynesyen politikalar bir ekonominin ya işsizlik ya da enflasyon içinde bulunabileceğini, bu iki olayın aynı zamanda gerçekleşmeyeceğini içeren kuram üzerine kurulur (Ataç, 1999:165). Ancak 70'li yıllarda ekonomi literatürüne yeni eklenen bir kavram, stagflasyon kavramı, Keynesyen politikaların düzenleyici mantığının artık işlemediğini gösterir. Çünkü ekonomilerde durgunluk ile birlikte fiyatların hızlı bir şekilde yükselmeye başladığı bir dönem yaşanır.

Kapitalizm, sürüklendiği yeni bunalımdan kurtulma arayışlarına girer ve bu süreç neo-liberalizm adı altında *laissez faire* felsefesini yeniden diriltir. Amaç yine, kapitalist sistemi kendi dönemi içinde güçlendirmek ve sistemin işleyişini devam ettirmesi için gerekli mekanizmaları meşrulaştırmak olmuştur. Kapitalist sistemi içinde bulunduğu kriz koşullarından kurtarmak için ortaya çıkan teoriler "yeni" ve "orijinal" değil, sanayi kapitalizminin ortaya çıktığı ilk dönemden beri gerektiğinde "yeni kimlikleriyle" sunulabilen eski şeylerdir (Başkaya, 1997:296). Söz konusu teorik yaklaşımların etkinliği yeni ve orijinal olmalarından değil, yapısal kriz koşullarında kapitalist ülkelerdeki sermaye birikiminin devamını sağlamaktan kaynaklanır.

10. SONUÇ

Günümüzde ise kapitalist sistem "sermayenin kendi suretinde bir dünya yaratması" anlamında küreselleşme olarak adlandırılan süreçte kendini gösterir. Küreselleşme,

kapitalizmin 70'li yıllarda girdiği krizi çözmek ve yönetmek üzere ortaya atılan neo-liberalizmin belirlediği bir projedir (Türkay, 2004:2). Bu projeye göre bilim ve teknoloji alanında sağlanan olağanüstü gelişmeler sayesinde dünyanın her yerinde insanlar hem bolluk ve refaha hem de sınırsız bir seçim özgürlüğüne erişir, dolayısıyla toplum üyeleri ve ülkeler arasında var olan ekonomik, siyasal ve ideolojik çatışmalar kendiliğinden biter. Bu iddialar, gerçekte bugünün gerçek dünyasını yansıtmamaktadır. Kapitalist sistem uzun bir süredir durgunluk içinde olduğu için yoksulluğu ve işsizliği beraberinde getirir. Dünya hızla küresel bir yoksulluğa boyun eğer. Gelir ve refah artışının olduğu yerlerde ise, bu artış, ileri sürüldüğü gibi insanlar ve ülkeler arasında adilce paylaşılmaz, tam tersine kıt kaynakların talanına dönük acımasız bir rekabet yaşanır. Benzer şekilde ekonominin ve pazarın küreselleşmesiyle birlikte artacağı öne sürülen karşılıklı bağımlılık ve iş birliğinin yerini ülkeler ve bölgeler arasında giderek çoğalan eşitsiz gelişme alır. Sonuçta homojenleşen bir dünya değil, giderek ayrışan bir dünya oluşur.

Ekonomide yaşanan bunalım, durgunluk ve gerileme sonucu görünmeyen elin yerini hükümetlerin görünen, düzeltici, ayarlayıcı önlemleri alır. Özellikle 1929 Ekonomik Bunalımı liberal kapitalizmden müdahaleci kapitalizme geçildiğinin bir göstergesi olur. Bu bunalım, Amerika Birleşik Devletleri'nde başlayarak tüm dünyayı etkisi altına almış ve küresel bir depresyona yol açmıştır (Eichengreen, 2004: 457-476). Bunalımın nedenleri arasında, üretimdeki aşırı artış, tüketimdeki durgunluk, spekülatif borsa hareketleri, dış ticaretteki dengesizlikler, altın standardının sıkıntıları ve uluslararası iş birliğinin eksikliği sayılabilir (Temin, 1993: 87-102). Bunalımın sonuçları ise, işsizliğin, yoksulluğun, iflasların, sosyal huzursuzlukların, milliyetçiliğin, faşizmin ve savaşın artması olmuştur (Kindleberger, 2011).

Bunalımın etkisiyle, liberal kapitalizmin işleyişine güven sarsılmış ve devletin ekonomiye müdahale etmesi gerektiği görüşü yaygınlaşmıştır. Bu görüşün öncüsü olan John Maynard Keynes, devletin harcama politikalarıyla talebi artırması ve istihdamı sağlaması gerektiğini savunmuştur (Skidelsky, 2009). Böylece, müdahaleci kapitalizm olarak adlandırılan bir ekonomik sistem ortaya çıkmıştır. Bu sistem, devletin ekonomik faaliyetleri düzenlemesi, planlaması, teşvik etmesi ve denetlemesi anlamına gelmektedir (Akçacı, 2023: 399-411). Müdahaleci kapitalizm, 1929 bunalımından sonra birçok ülkede uygulanmış ve ekonomik toparlanmaya katkıda bulunmuştur.

Kaynakça

- Akçacı, T., & Türker, G. (2023). 1929 Küresel Çöküşüne Karşı Türkiye'nin Ekonomik Başarısı: Cumhuriyet Dönemi Devletçilik Analizi. *Gaziantep University Journal Of Social Sciences*, 22 (Cumhuriyet'in 100. Yılı), 399-411.
- Ataç, Beyhan (1999). Maliye Politikası, 5.Baskı, Anadolu Üniversitesi Eğitim, Sağlık Ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı, Eskişehir.
- Aydın, M. Kemal (1999). Ulusal Kalkınmacılıktan Küreselleşmeye, *Bilgi Dergisi*.
- Başkaya, Fikret (1997). Paradigmanın İflası, 6.Baskı, Doz Yayınları.
- Başkaya, Fikret (1999). Neoliberalizmin Karanlık Bilançosu, *Yeni Türkiye Dergisi*, Ocak-Şubat, Sayı 5.
- Bremond, Janine; Geledan, Alain (1984). İktisadi Ve Toplumsal Kavramlar Sözlüğü, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Çavdar, Tevfik (2003). İktisat Kılavuzu, Nk Yayınları, İstanbul.
- Dobb, Maurice (2007). Kapitalizmin Gelişimi Üzerine İncelemeler, *Bilim Dizisi*, İstanbul.
- Eaton, John (1990). Ekonomi Politik, 2.B, Bilim Ve Sosyalizm Yayınları.
- Eğilmez, M. (2019, Eylül 17). Bilim Ve Ekonomi Biliminin Yeri.
- Eichengreen, B. (2004). The Great Depression And The Great Recession: What Have We Learned?. In *The Great Depression Of The 1930s: Lessons For Today* (Pp. 457-476). Oxford University Press.
- Göze, Ayferi (2000). Siyasal Düşünceler Ve Yöntemler, 9.B. Beta Yayınları, İstanbul.
- Haynes, Mike (1999). Kapitalizmin Yüzyılı, *Socialist Review*, (Çev.: Türkan Uzun).
- Heckscher, E. F. (1935). Mercantilism.
- İnsel, Ahmet (2004). Neo-Liberalizm Hegomanyanın Yeni Dili, *Birikim Yayınları*, İstanbul.
- Kazgan, Gülten (1978). İktisadi Düşünce Veya Politik İktisadın Evrimi, 3.B., Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Kepek, Yakup (1976). Ekonomik Düşüncede Sermaye Kavramının Değişimi, *Odtü Gelişme Dergisi*, Bahar 11.
- Kindleberger, C. P., & Aliber, R. Z. (2011). *Manias, Panics, And Crashes: A History Of Financial Crises*. Palgrave Macmillan.
- Magnussen, L. (2003). *Mercantilism: The Shaping Of An Economic Language*.
- Maillet, Jena (1983). İktisadi Olayların Evrimi, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Nikitin (1990). Ekonomi Politik, 8.B, Sol Yayınları.
- Ölmezogulları, Nalan (2003). Ekonomik Sistemler Ve Küreselleşen Kapitalizm, 4.B., Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa.

- Öngen, Tülin (2003). Küresel Kapitalizm Ve Sermayenin Yeni Hegemonya Stratejileri, Http://Www.Petrolis.Org.Tr/2003_Cd/01_Sermaye/Govde.Htm, Erişim Tarihi: 19.09.2008.
- Selik, Mehmet (1988). 100 Soruda İktisadi Doktrinler Tarihi, 4.B., Gerçek Yayınevi.
- Skidelsky, R. (2009). Keynes: The Return Of The Master. Publicaffairs.
- Talas, Cahit (1974). Ekonomik Sistemler, S.Yayınları, Ankara.
- Temin, P. (1993). Transmission Of The Great Depression. The Journal Of Economic Perspectives, 7(2), 87-102.
- Turanlı, Rona (2000). İktisadi Düşünce Tarihi, 3.B., Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul.
- Türkay, Mehmet. Üçüncü Dünya Var Mıydı? Ulusal Kalkınma Mümkün Mü?, <Www.Antimai.Org/Eko/Mturkay1.Htm>. (Erişim Tarihi: 02.02.2007).
- Vaggi, G., & Groenewegen, P. (2003). A Concise History Of Economic Thought: From Mercantilism To Monetarism. New York: Palgrave Macmillan.
- Wallerstein, Immanuel (2002). Tarihsel Kapitalizm, 3.B., Metis Yayınları, İstanbul.
- Yörükoğlu, Alper (1994). Burjuva Ekonomi Politikası Ve Bunalım, Özgürlük Dünyası, Sayı 67.
- Zagolov, N.A.; A. Arzumanyan; V.A. Kirov; A.J. Boyarski (1976). Ekonomi Politikasının Temelleri, 1.B. May Yayınları, İstanbul.
- Zagolov, V. A., Kuznetsov, V. A., & Kuznetsova, N. V. (1976). Feodalizm: Tarihsel Ve Teorik Sorunlar. Ankara: Bilim Yayınları.